

РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ДРАМАТУРГИЯ ПРЕЗ ТРИДЕСЕТИЛЕТИЕТО

Ваня Бояджиева

За разлика от другите литературни жанрове, в които наченки и значителни постижения на социалистическия реализъм можем да открием още през 20-те и 30-те години, рождената дата на българската социалистическа драматургия съвпада с победата над фашизма на Девети септември. Единствено пиесата на Н. Вапцаров „Деветата вълна“ е написана преди тази дата и е в същност пръв опит да се пресъздаде надигащото се революционно движение у нас през 30-те години. Но тя става известна на публиката едва десетина години след народната победа и по този начин не може да изиграе роля на пионер в изграждането на новата социалистическа драма. В българския театър преди Девети съществува демократично направление — през фашистката цензура успяват да се промъкнат на сцената пиесите на Максим Горки, „Платон Кречет“ на Корнейчук, „Квадратурата на кръга“ на В. Катаев и др., а през 30-те години съществува и Работнически театър на синеблузите, оглавяван от Боян Дановски с определен прогресивно-агитационен репертоар. За своя здрава основа драматурзите след Девети септември имат произведенията на критическите реалисти — пиесите на Вазов, Яворов, Петко Тодоров, Страшимиров, Стефан Костов, Йордан Йовков, Рачо Стоянов. Но предпоставките за истински разцвет, за по-цялостно и пълноценно разгръщане на възможностите на нацията в областта на драмата настъпват веднага след революционния прелом на Девети. Едно драматургично произведение придобива свое истинско значение и стойност само когато се появи на сцената, когато оттам съдействува не само за отразяване на действителността, но и за нейното активно прогресивно изменение. Революцията на Девети септември има значение на истински превратен момент в развитието на националната драма, представлява внезапен и необичаен скок напред, драматичен устрем към бъдещето, какъвто преди това не е бил възможен. За пръв път се отприщва истински стихията на народните таланти в този изоставащ жанр в българската литература.

Създават се небивали досега условия и подбуди за разцвет на драматургията. Самият народ, опиянен от своята победа, иска с очите си да види на сцената как сам твори историята, как превъзмогва стария свят и уверено чертае контурите на светлото настояще и бъдеще. Девети септември пренася на сцената бурния патос на революцията, новото светоусещане на героите на деня, оптимизма на победилите комунистически идеи. Обикновено след дълбоки, коренно революционни обществени промени се създават естествени предпоставки за възникване на остро конфликтни драматични произведения.

И тъкмо затова непосредствено след победата на народната революция у нас се ражда възможността за процъфтяването на драматургичния жанр — „венецът на поезията“ — според израза на Белински. Всяко революционно раздвижване неминуемо води до активизиране на литературните жанрове, а драматичните обществени колизии извикват на сцената непосредствено съблещване между враждуващите непримирими класи, ликуването на пролетариата от победата търси своето художествено превъплъщение на театралния подиум, българският театър и драма придобиват най-сетне свой истински народен облик. В драматургията ни настъпва естествено и закономерно естетическо усвояване на обществените и идейните промени.

През периода 1944—1949/1950 г. се създават редица драматични произведения, в които обединяваща и вълнуваща тема е антифашистката борба, конфликтът между комунистическите идеи и стария отмиращ свят. Героичното начало в драматургията след Девети е в пълно съзвучие с героичния дух на времето. Методът на социалистическия реализъм, който постепенно завладява всички жанрове, обхваща и драматургията и се налага недвусмислено с очарованието и наивитета на една почти детска откровеност, в която се съдържат мъдростта и оптимизмът на епохата. Думите на М. Горки „Героичното дело иска героично слово“ се отнасят с особена сила за драматургията от тези първи следдеветосептемврийски години, когато писателите-антифашисти, сами участници в борбата, се хвърлиха с цялата си страст, енергия и чувство за дълг и отговорност към трудното поприще на театъра, за да поставят основата на новата ни национална драма. Цялата обстановка у нас след Девети е коренно различна. Театърът се развива изцяло по нов демократичен път. Сцената служи пряко на обществено-политическата действителност. Появилите се нови тласъци за развитието на драматургичния жанр създават условията в онзи начален период за появата на *революционната вълна* в социалистическата драматургия, наричана от някои критици „антифашистка пиеса“, а от други — време на „буря и натиск“ в драмата. Термините тук безспорно са условни, но по-безспорно е революционното съдържание на тези пиеси, определеното шурмуване на антифашистката тематика в повечето от тях. Революционната и антифашистка тема ще бъде винаги особено привлекателна и благодатна, тя крие неподозирано богатство и прелест и до днес. Но в ония първи дни и години след победата бе почти невъзможна някаква дистанция от великите събития, а за по-философско и дълбоко осмисляне просто няма време, защото се върви по горещите дири на борбата, а класовият враг още не е окончателно разгромен. Преживяното след жестоката схватка с фашизма в народното съзнание е още много силно и пряно, не е отзвучало, не се е превърнало в спомен, а чувството, че борбата продължава, е съвсем конкретно, осезаемо и оправдано. И тъкмо тогава става изграждането на основите на българската революционна социалистическа драма, за която липсват всякакви традиции освен примера на съветската драматургия. От многобройните драми, появили се в периода 1944—1949 г., трябва да се отбележат най-сполучливите, издържали изпитанието на времето, заслужили за оня пръв етап недостатъци. Тук на първо място по хронология и по пионерско значение е пиесата на Крум Кюлявков „Борбата продължава“, написана от автора в навечерието на 9. IX. 1944 г. и получила своята първа сценска реализация в Народния театър на 5 април 1945 г. След нея през 1947 г. се появява „Тревога“ на Орлин Василев, а през 1949 г. „Разузнаване“ на Л. Стрелков и „Царска милост“ на Камен Зидаров. Други пиеси, които допълват картината на революционната драма от онзи период, но със значително по-малко трайни художествени качества, са „Подвигът“ на А. Разцветников,

„Царица Теодора“ на М. Петканова, „Блато“ на А. Гуляшки, „Борсанови“ на Крум Кюлявков, „Полкът на негово величество“ от Любомир О. Ризор и др. Първооткривателите на родната социалистическа драматургия Камен Зидаров, Крум Кюлявков, О. Василев и Л. Стрелков веднага дават една съвсем нова интерпретация на историята, разкриват очертанията на качествено новия героизъм на борците за правдата на социалистическия свят. Те се спускат смело и дръзновено в непознат за тях досега терен и успяват да очертаят новия драматичен герой за времето, което е тяхна неоценима заслуга. В пиесите от този период събитията носят почти документален характер, защото са предадени от очевидци, а действието протича обикновено под формата на драматичен летопис. Случва се често събитията да вземат връх над психологическата обрисовка на образите, защото историческите промени заслепяват със своя първоначален блясък индивидуалните прояви на отделната личност. Човекът е погълнат почти всецяло от буреносните колизии и неговата лична съдба става частица от колективната участ на народа. Оттук опасността от събитийност и илюстративност, които в по-малка или в по-голяма степен се проявяват в тези първи пиеси. Но, от друга страна, мащабността и всеобхватността на художественото историческо виждане на драматурзите-пионери възхищава и днешните зрители на „Тревога“ или „Царска милост“.

Сюжетът на „Борбата продължава“ е почерпан от нелегалната борба и партизанското движение. Динамизмът на епохата е пренесен в самото действие на пиесата. В занимателната интрига има наивни и мелодраматични моменти, но същевременно се чувства много неподправеност, искреност и вълнуващо напрежение. Най-интересни са сцените, които зафиксирват точно епизоди от антифашистката борба, в тях има свеж диалог и реалистични ситуации. По-високо стъпало в развитието на революционната вълна в драмата е „Разузнаване“ на Лозан Стрелков, чието действие се развива през лятото на 1944 г. Публицистична разпазеност, достоверност и напрегнат ритъм са характерни за тази пиеса, в която е залегнала драмата на честния поручик Енев. Общественият конфликт намира до известна степен художествена пълнота в личната драма на героя и независимо от сензационно-приключенските моменти.

„Тревога“ на Орлин Василев завладява с художественото проникване в патоса на революционната борба. Тук драматичните проблеми се поставят вече и на по-широка философска основа. Главната сполука на О. Василев е образът на Витан Лазаров, чрез който се разобличава позицията на политическия „неутралитет“. Сгромолясват се илюзиите на неговия „земен рай“ и той като античните герои трябва да изстрада своите жестоки заблуждения. Новаторският характер на драматургията от първия период се увенчава с един художествен връх — „Царска милост“ на Камен Зидаров. Темата е историко-революционна. В някои отношения се продължават проблемите от „Тревога“ — главната героиня Ирина Радионова също изживява силно драматично своите заблуждения. Но тя има сили (въпреки трагичните перипетии) да прозре истината и да стане привърженичка на най-прогресивните възгледи на епохата. В нейната съдба се оглежда съдбата на честната и прогресивна народна интелигенция, която се приобщава с цялото си сърце към комунистическите идеи.

Революционната вълна в драмата все още ще бъде предмет на критика и дооценяване поради достиженията и историческото си значение. Независимо от отделни свои недостатъци — известна тезисност, липса на детайлна психологическа характеристика на героите и понякога абстрактна обрисовка на колектива, тя правдиво отразява сблъсъка на народа с фашизма,

героичния патос на победата под ръководството на комунистическата партия. Тя създава здрава и трайна основа за по-късното развитие на драмата.

Драматургията през 50-те години до Априлския пленум има свои нови особености. Преди всичко нараства количеството на пиесите и се внася нова проблематика, което носи и известно положително значение. На преден план излизат вече нравствено-етичните конфликти. Обръща се по-специално внимание на трудовото ежедневие, апелира се към пресъздаване на социалистическото строителство, кръгът на художествената проблематика видимо се разширява. Но за съжаление тъкмо в пресъздаване конфликтите на съвременността проличават догматизъм, опростителство, схематизъм в обрисовката на образите и ситуациите, пълно отсъствие на вникване в сложната човешка душевност. В този момен в прозата се появява т. нар. „безконфликтен“ роман, а в драмата — „производствената“ пиеса. Погрешната естетическа теория за „безконфликтността“ шестува и нанася своите щети в областта на изкуството. Догматичното мислене по време на култа към личността създава онази изкуствена „философска драпировка“ по израза на Пантелей Зарев, която „се разстилаше до подиума на събрания, личеше в печата, тя се извезваше в общата култовска раболепност, от тържествените оди и стихотворения, написани за „водача“, от патоса на критиката за положителния и даже за идеалния герой, който по цялостност на завършени и хармонични черти напомня античните статуи...“ (Преобразена литература. С., БП, 1969. с. 462). С печата на безконфликтността и схематизма са белязани „Обещание“ на Андрей Гуляшки, „Подводни пясъци“ на Ризор (1952), „Искри в нощта“ (1952) от Арманд Барух, „Сигнали“ от Величко Нешков (1953), „Часът на щастieto“ от Лозан Стрелков (1953). „Неспокойно щастие“ от Мария Симова (1954), „Бунт“ от Иван Аржентински (1955), „Фиданките цъфтят“ от Сл. Красински (1956) и др. В този тежък период, когато на сцената се появяват твърде много декламиращи герон, но малко истински човешки характери, когато се шири лакировката и драматичните конфликти се подменят с технологическите процеси, съществуват и известни отделни пролясъци, създават се и пиеси, които наред със своите недостатъци имат определено положително значение за развитието на драматургията. Заслужават внимание драмите „Първият удар“ на Крум Кюляков, „Габерови“ на Г. Караславов, „Съвест“ на Емил Манов, „Вяра“ на Тодор Генов, „Любов“ и „Щастие“ на О. Василев. В „Любов“ (1952) О. Василев е разтревожен от моралната деградация на отделни представители на социалистическата интелигенция. Темата за деградацията на бореца-антифашист е поставена за пръв път със своята острота, тя ще бъде подета с по-сериозна драматургична дълбочина в пиесите след Априлския пленум. В „Щастие“, излязла през 1954 г., личи порасналото майсторство на драматурга, неговите целенасочени усилия да обедини прецизния психологически анализ на героите с епичните борби от съпротивата, като поставя с философска дълбочина проблема за човешкото щастие. В „Съвест“ и „Вяра“ започват сериозни опити за разчупване на схематизма в образа на комуниста и на внасяне драматизъм в неговата психика и съдба. Общо взето обаче, повечето от пиесите на 50-те години носят по-скоро тематично обогатяване в националната драматургия, но нямат значение на качествено нова крачка по пътя на нейното развитие. Отделните сполуки са нещо като първи търсения и налущвания по посока на една по-извисена проблемна драматургия, която стана възможна след историческия Априлски пленум през 1956 г.

Винаги една периодизация съдържа известна изкуственост и условност, колкото да се спазват историческият, хронологическият, проблемният, тематичният и др. принципи. Междинни явления като подготовка, като преход и

слойка обикновено съществуват. Но неоспорим факт е, че след революционната вълна в драмата, създадена непосредствено след Девети, със съществен вътрешен драматизъм и приносен характер се нареждат *пиесите, написани след Априлския пленум*. Тогава се създава нов благодатен климат, обхванал целия наш обществен-политически, културен и литературен живот, който продължава и до днес. В драматургията настъпва бурно жанрово раздвижване и обогатяване, изразено и в голямо стилово многообразие, небивало досега по размер и значение. В драмата с успех нахлуват поети, белетристи, документалисти, публицисти, които носят със себе си нова стилистика, рушат догматичната и сектантска ограниченост.

„Поетичната вълна“, или т. нар. „лирична драма“, е интересно явление в драматургията, което се проявява в края на 50-те и началото на 60-те години. Талантливото „средно“ тогава поколение поети прехвърля почти изцяло своя интерес към драмата и се появяват качествено нови пиеси, в които новаторските търсения са увенчани със сполуки и откривателство, със смело шурмуване на нова проблематика и композиция. Лиричната струя в драмата е естествена реакция срещу догматизма и лакировката. Обръща се по-голямо внимание на вътрешния интимен свят на героите, поставят се на разрешение значителни проблеми на комунистическата нравственост. Вместо да се изобразява подробно събитието, в което понякога се разтваряше героят, драматургичният прожектор е насочен сега към душевните колизии, които водят към мъчителен размисъл и равновесие. Пиесите на поетите-драматурзи Ив. Пейчев, Г. Джагаров, В. Петров, Ив. Радоев, Кл. Цачев, Б. Божилов, Д. Жотев, Г. Свежин, Вл. Голев и др. въпреки отделни конкретни недостатъци имат свои характерни достоинства и особености, внасят свежа струя и изиграват определено положително въздействие в развитието на драмата. Заслужават да се споменат някои от най-значителните по художествена стойност произведения от този период: „Всяка есенна вечер“, „Светът е малък“, „Когато розите танцуват“ и особено „Прокурорът“. Твърде интересно е да се отбележи също, че процес на „лиризация“ по това време изживява и прозата. Това жанрово раздвижване и обогатяване в литературата говори за своеобразно укрепване, за разцвет и богатство, какъвто в първоначалния стадий от развитието на социалистическия реализъм у нас бе по-малко възможно.

Жанровото и стилово многообразие в литературата и по-специално в драмата се появява след един непрекъснат, макар и противоречив процес на развитие от близо 15 години, подпомогнат по-пряко от разведвяването на общественно-политическата обстановка у нас след ликвидирането на култа. Не всичко в драмите на поети-лирици е безспорно. Те твърде много разчитат на субективното начало, сякаш искат героите да властвуват над събитието, да предопределят хода на действието и по този начин в някои пиеси се стига до субективизъм и декларативност, защото се пренебрегва диалектическата връзка между конфликт и образ, между герои и събитие.

Насочването към вътрешния живот на драматичния герой е назряло изискване в драматургията, то води до скъсване с илюстративния похват и безконфликтността. Диалозите във „Всяка есенна вечер“ и „Прокурорът“ са наситени с богат вътрешен драматизъм. Именно в диалога, а не в прякото действие в тези пиеси може да се проследи душевното обновление и развитието на героя. Поетичната атмосфера в някои пиеси създава възможност за осъществяването на „втори план“ и „подводно течение“ — едно пренебрегвано богатство в диалога на драмата, което порано можем да съзрем отчасти в пиеси като „Тревога“, „Щастие“ и „Царска милост“. Успехите на „поетичната вълна“ са най-пълноценни, когато поезията идва на помощ на драматургията, за да

обогати и освежи този жанр, без да влиза в противоречие с драматургичните принципи.

В обновлението, което настъпва след Априлския пленум в областта на драмата, вземат участие не само поетите-драматурзи, но тяхната неопценена заслуга е, че най-бързо и точно резонират на общественно-политическите промени. Изразените от по-рано автори на драми се възбуждат и изживяват качествено нов етап в своето развитие. Камен Зидаров и Лозан Стрелков написват нови хубави пиеси. В драмата навлизат и белетристи като Г. Караславов, Д. Димов, Е. Манов, Н. Хайтов, Др. Асенов, Й. Радичков, В. Попов, К. Георгиев и др. Обогатяват драматургията със свои пиеси и автори като Михаил Величков, Величко Нешков и Никола Русев, които поддържат постоянни и плодотворен интерес към театъра. Правят се опити за създаване на монодрама, документална и интелектуално-психологическа драма. С проникване в сложните нравствено-етични проблеми се отличават интересните камерни пиеси на Блага Димитрова „Д-р Фаустина“ и „Нечакана среща“. Внасят разнообразие с проблематиката и архитектуриката си драмите на Иван Радоев, Р. Игнатов, Надежда Драгова и Първан Стефанов и др. В разкриване на сложните конфликтни явления на съвременността вземат участие все повече драматурзи.

След създаване на „За честта на пагона“ и „Блокада“, които донякъде доразвиват в тематично отношение „Царска милост“, Камен Зидаров се обръща към далечното минало, където търси и открива драматични конфликти, носещи съвременно философско звучене. Особено голямо завоевание за нашата драматургия е пиесата в стихове „Иван Шишман“, където се изследва задълбочено народната съдба от позициите на социалистическия реализъм. Проблемите на конфликта между история и личност са залегнали и в останалите драми на К. Зидаров — „Калоян“ и „Каин и магьосникът“. Зидаров доразвива традициите от миналото в областта на историческата драма. Той внася съвременно философско марксистическо тълкуване на проблемите и събитията, като доказва диалектичката връзка между отделната историческа личност и най-прогресивните тежнения на епохата.

Към драмата пристъпиха със своя белетристичен опит и такива признати автори като Г. Караславов и Димитър Димов. Подобно на Вазов и Йовков и те, без да скъсват с прозата, където са завоювали първи места, написаха съвременно един от най-значителните и интересни пиеси в съвременната драматургия. „Снаха“, „Татул“ и „Танго“, пресътворени от автора по законите на драмата, обогатиха със своите качества новата българска драматургия. Респектират вниманието също и пиесите „Ленин влезе в нашия дом“ и „Майка на всички“. В областта на комедийния жанр с „Камък в блатото“ и „Езиков мой — враг мой“ Г. Караславов доказва също богатите възможности на социалистическата комедияграфия.

Своите пиеси „Жени с минало“ (1959) и „Виновният“ (1960) Д. Димов условно нарича сатири. Подлага се на остро разобличение моралът на отмиращата класа. Интересното в тези пиеси на Димов е своеобразното преплитане и допринася за неповторимата интелектуална, чисто димовска атмосфера. Пиесата „Почивка в Арко Ирис“ със сюжет от Испанската гражданска война показва неподозирани възможности на Димов в областта на героично-романтичната драма. Тържеството на хуманистичните комунистически идеи звучи със страстна актуалност на фона на пламналото от революцията испанско небе.

Значителен представител на публицистичната драма у нас е Л. Стрелков, чието драматично майсторство се развива в пиесите „Незабравими дни“, „Среща“

„Няма сто истини“, „Човекът от досието“, „Разпаленият въглен“, „Не подлежи на обжалване“ и „Пътуване до истината“. Темата за съпротивата се трансформира в търсене на нравствени конфликти в съвременността. Пиесите му представяват драматични хроники, в които героите съвременници изстраждат своята истина в битката за нова нравственост. Значително завоевание представлява и последната пиеса на Г. Джагаров „Тази малка земя“, наситена със страстен публицистичен патос и напрегната съвременна конфликтност.

Едно от най-интересните явления в драматургията ни напоследък е нахлуването на „Белетристичната вълна“ или драмата на „ежедневието“ според определението на някои критици. Това е един сякаш неизбежен процес, едно вътрешно движение в драмата, което започва още след Априлския пленум, но в последно време се засилва и придобива по-голямо значение. То донякъде отрича и същевременно синтезира някои от елементите на героичната и лирична вълна, но се оформя със свои нови вътрешни особености. Погледът и предпочитанията се насочват към обикновения живот на днешния човек, в чиито „делнични“ проблеми пулсира драматична борба за устояване на нравствените комунистически принципи. Водещо ядро са белетристите от средното и по-младото поколение, които все по-успешно се преборват с трудностите на драматургичното изкуство. Със свои интересни, понякога и противоречиви изяви тук се нареждат носещите вътрешна българска конфликтност драматични миниатюри на Н. Хайтов, изпълнените с високо гражданско напрежение пиеси на Драгомир Асенов, своеобразните драматични късове на Й. Радичков, пиесите със съвременна тематика на Лада Галина, К. Странджев, Д. Цончев и др. Може би най-характерни за това направление са драмите на Др. Асенов, който от „Рожден ден“ до „Златното покритие“ неуморно поставя с нарастващо майсторство остро съвременни конфликти, които пораздават сериозен размисъл.

Характерен белег за съвременната социалистическа драматургия е непрекъснатото ѝ обновление, непрестанният приток на млади свежи сили, които с младежко дръзновение поддържат възходящото ѝ развитие. Привличат вниманието усилията на Кольо Георгиев и Недялко Йорданов, в чиито последни пиеси се забелязват интересни драматургични качества. Георги Мишев и Станислав Стратиев доказват възможностите си в областта на комедията. Със свое българско звучене и оригинална съвременна конфликтност и композиция се отличава пиесата на Константин Илиев „Музика от Шатровец“.

В продължение на тридесет години българската драматургия извървя небивал досега възходящ път на развитие. Драматурзите доказаха възможностите си да проникват с дълбочина и майсторство в новите явления и конфликти на съвременността, а също така да пресъздават реалистично и възнуващо героичното минало. Оформящото се все по-значително стилово и жанрово многообразие на социалистическия реализъм в областта на драмата е белег за националното богатство на литературата ни.

Съвременната българска социалистическа драматургия навлиза в периода на своята зрелост, който се изразява не толкова в количеството на пиесите, появили се на сцената, колкото в широкия диапазон на художествените търсения и в полемично откривателския дух на драматургичните завоевания.